

Милица Ј. Андевски
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет, Нови Сад
Одсек за педагогију

УДК 37.033-057.874:502/504
37:929 Аџић С.
Оригинални научни рад
Примљен: 23. октобар 2018.
Прихваћен: 20. новембар 2018.

Гордана П. Будимир Нинковић
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука у Јагодини
Катедра за друштвено-хуманистичке науке

Бранислав Р. Банић
Универзитет Сингидунум у Београду
Факултет за физичку културу и менаџмент у спорту, Београд

ПАРТНЕРСТВО СА ПРИРОДОМ У ПОЉСКИМ УЧИОНИЦАМА СРЕТЕНА АѢИЋА

Ајсѡтракѡи: Свој идеал о томе да „удеси згодно местанце где ће поучавати своје ђациће [...] у зеленилу, у слободној природи, изван загушљивих зиданих школских учионица” Сретен АѢић је реализовао оснивањем пољских учионица које су рефлектовале визију и интенције целокупног културног света с почетка двадесетог века, са приоритетом да се при свакој школи обликује школско огледно и инструктивно пољопривредно добро за вежбање ученика у пољопривреди. Овај простор је, у суштини, постао расадник првих еколошких промишљања, најпре у Мушкој учитељској школи у Јагодини, а потом и у другим српским школама. Непобитне чињенице сведоче да је Сретен АѢић, на свој аутентичан начин и на своју одговорност, основао и уредио пет учионица у зеленилу слободне природе – названих *пољске* јер су и лоциране у пољу – осмишљених у виду лепих украсних вртова са пројектованим пољским кућама.

Циљ овог рада је да укаже на актуелност и значај педагошке мисли Сретена АѢића, посебно у димензијама промишљања еколошког образовања, антиципације еколошке кризе и обликовања односа човека и природе. Природа рада захтева квалитативне, аналитичко-синтетичке истраживачке методе са елементима дескрипције, компарације и примену интерпретативне парадигме. На темељу овакве анализе закључили смо да педагошка мисао Сретена АѢића рефлектује контекст савремених цивилизацијских токова са надолазећом расипничком економском логиком и потребу за постављањем принципа еко-етике, коју је овај аутор дао кроз поклич заснован на духовно-моралном мотиву – „назад у природу”, као могућег предупредјења кратковидог, немилосрдног односа човека према природи, а у корист једне дугорочије максиме одрживости.

Кључне речи: пољске учионице, партнерство са природом, еколошка мисао.

УВОД

Најпре као ђак, а потом и као учитељ Народне школе, Сретен Ацић је пред собом имао идеал да „удеси згодно местанце, где ће поучавати своје ђачиће, у топлије доба године: у зеленилу, у слободној природи, изван загушљивих зиданих школских учионица” (Ацић, 1924: 3).

Овај идеал није га напуштао на вишим филозофско-педагошким студијама у Бечу и Лајпцигу, као ни 1898. године, током боравка у скандинавским земљама, Шведској и Норвешкој, где је проучавајући школске прилике оснажио своју веру у учење у природи. Његова визија о пољским учионицама није била пуста фантазија него озбиљна, вредна замисао која је у тренутку остварења рефлектовала светски тренд и приоритет, визију и интенције целокупног културног света с почетка двадесетог века – педагошки рад на отвореном, свежем, чистом, здравом простору. Интенција ондашњег времена огледала се у потреби да се при свакој школи обликује школско огледно и инструктивно пољопривредно добро за вежбање ученика у пољопривреди, али и место које ће бити расадник и првих еколошких промишљања.

Своје идеје овај визионар најпре је остваривао у портама месних цркава које су му свештеници уступали за привремено ђачко игралиште, а потом и у креативно и аутентично осмишљеним пољским учионицама.

У складу са практичним остварењима, Сретен Ацић је, као управитељ Мушке учитељске школе у Јагодини, обликовао и теоријску студију коју је назвао *Пољска учионица, хигијенско-педагошка установа*, са 66 слика (1924). Поред Предговора и Увода, ова студија садржи шест целина: А) Значај пољских учионица; Б) Употреба пољских учионица; В) Типови пољских учионица; Г) Подизање пољских учионица; Д) Општи осврт; Ђ) Пољске учионице у државним дејим опоравилиштима.

Ова изузетно необична и занимљива студија настала је на темељу властитог искуства аутора и на основу достигнућа и препорука педагошко-хигијенских наука. У њој он образлаже како је на свој начин и на своју одговорност основао и уредио пет пољских учионица – као пет лепих украсних вртова, са пројектованим пољским учионицама. Пољске учионице су постале расадник еколошких мисли најпре за полазнике Мушке учитељске школе у Јагодини, али и свих будућих школа у којима би они поучавали, а убрзо су постале пример и углед свим учитељима у Србији да око својих школа саграде и уреде пољске учионице које сведоче о могућностима другачијег, хуманијег и здравијег приступа процесу учења и поучавања.

ПОЉСКА УЧИОНИЦА

Одмах након постављања за управитеља нове Мушке учитељске школе у Јагодини, 1898. године, Сретен Ацић је почео са остваривањем педаго-

шких замисли са којима се сусретао на својим студијским путовањима по Скандинавији – о учењу и поучавању ван школских зидова, о педагошком раду у слободној, отвореној природи. Када је од Министарства просвете добио земљиште око школе, 1903. године, он је овај простор претворио у леп украсни врт, у коме је пројектовао пољске учионице.

Како је ова установа била новина и у свету и код нас, за њу још није било утврђено прикладно име које би рефлектовало њене интенције. Аутор се у промишљању како да именује учионице освртао на постојећа искуства у свету. Немци су овакве школе звали „Freilichtschulen” – школе у слободној светлости. Међутим, код пољских учионица није у фокусу светлост, него чист, свеж ваздух. Лекари су ове школе називали „школе у природи”, „шумске школе”, изразима који су подесни за пољске учионице у дечијим опоравилиштима – за школе у слободној природи шумовитог краја. Неки изрази, нпр. „учионице у зеленилу” или „учионице у слободној природи”, били су дугачки, са нејасним значењем појмова, или су звучали песнички, нпр. „зелене учионице”. Због поучавања и учења у зеленилу природе, назване су „пољске” – у *пољу*, *напољу*, *пољска* кућица, па према томе и *пољска* учионица – „учионица напољу, ван зидане школске зграде” (Ацић 1924: 8), јер ће ради ти и у нешумовитим, голим просторима, под неким широким орахом или лиснатим дрветом у школском дворишту који не чини шуму, а понекада и као провизорне учионице под кровом од дасака (Ацић 1924: 8–9).

Пољска учионица била је „место у слободној природи, удешена за држање часова редовне наставе ван школских зидова [...] у близини школске зграде, најчешће у школину дворишту, а исто тако у школину врту, или другде, нпр. у оближњој црквеној порти, у оближњој општинској шуми, итд. Главно је да ово место буде склонито од уличне прашине, од ларме, од свињског обора, од коњушница, од ђубришта, и томе сличнога” (Ацић 1924: 10).

Сретен Ацић је рад у овим учионицама најпре замислио, а потом и реализовао као место у посебно обликованој, важној хигијенско-педагошкој установи, лоцираној ван школске зграде, у зеленилу слободне природе уместо у четири школска зида. Пољска учионица морала је увек бити на слободном ваздуху, у зеленилу, под строгим хигијенским и педагошким условима. Пољске учионице имале су и свој шири смисао – биле су пуне светлости, чистог свежег ваздуха, сунца, биле су место за редовно одвијање часова наставе, ван школских зидова, рефлектовале тренд времена у коме су настале – што више наставе и рада са ђацима ван школских зграда и зидова, у лепоти, свежини, светлости слободне природе.

У овом раду детаљније ће се представити значај пољских учионица (хигијенски, педагошки, морални, естетски и социјални), њихова употреба, типови, подизање и дати општи осврт, допринос еколошкој педагошкој мисли, као и педагошке импликације.

А) ЗНАЧАЈ ПОЉСКИХ УЧИОНИЦА

1. Хигијенски значај пољских учионица условљен је местом и положајем – чист ваздух, кисеоник, озон, са минималном количином угљен-диоксида, без прашине, а све то је важно за дечији организам који расте и развија се. Деца која дуго бораве на часовима у непроветреним учионицама у школској згради бледа су, изнурена, успорена, без енергије, брзо се замарају, споро ходају и имају неправилно варење. У пољским учионицама деца постају свежија, здрава, орна, румена, окретна, живља и расположенија за рад и учење.

2. Педагошки значај пољских учионица рефлектује се кроз крилатицу *У здравом телу – здрав дух*. Ђаци који редовно уче и раде у пољским учионицама духовно су орнији за већа интелектуална и психичка напрезања. Учење у пољским учионицама доприноси ведријем и веселијем расположењу, а стално присуство свежег ваздуха доприноси већој пажњи у настави него што је то случај у затвореним учионицама. Схватање и памћење онога што се поучава брже је, боље се повезује и комбинује у логичне мисли, а јасније мисли боље се и говорно интерпретирају – „све душевне функције при настави у пољској учионици потпуније су и интензивније: и пажња, и схватање, и памћење; и мишљење па и говорење” (Аџић 1924: 13). Оно што важи за ђаке важи и за наставнике, па су и они „мање раздражљиви, мање се замарају, ведрији су, еластичнији су и издржљивији [...] и уопште мање пате од исцрпености душевне” (Аџић 1924: 13). У односу на учење и испитивање у традиционалној школској учионици, педагошко искуство је показало да је процес учења у пољској учионици успешнији, да се са истим ученицима за исто време може више и темељније радити и реално остварити у настави често тражено правило – да се за што краће време, са што мање напора, постигне што већи и што трајнији васпитни успех.

3. Морални значај пољских учионица рефлектује се у пријатном духовном расположењу којим ученици приступају педагошком раду, са геслом *Ко љева – о злу не мисли*. Расположени и весели ђаци не могу чинити зло, благо, пријатно расположење води ка сталоженим, сталним, добронамерним, пријатним жељама и радњама, а све скупа води ка добрим *моралним навикама* и крајњем циљу моралног васпитања – обликовању *моралне личности* (Аџић 1924: 14). Ово су душевна стања и процеси који недостају код ученика затворених у зидове школске зграде, која изазива туробност, раздражљивост, незадовољство, освету, бунт, тежњу ка неморалним радњама. Учитељеве моралне поруке боље се прихватају, усвајају и схватају у пољској учионици. Ова, психолошки боља асимилација боље и интензивније прелази у практично остварење, у јаче и интензивније „одушевљење за добро делање” (Аџић 1924: 13–14).

4. Естетски значај пољских учионица огледа се у схватању естетске суштине, у одушевљењу и усхићењу лепим и савременим, а естетски чиниоци снаже морално расположење ђака и логички склад у мислима. Естетска

димензија обликује етичко дело у логичку смисаоност и складност, а највише и најнепосредније – естетски моменат утиче на душу ђака, рад у пољској учионици појачава ефекат естетске важности (Аџић 1924: 15).

5. Социјални значај пољске учионице огледа се кроз јачи социјални учинак, кроз „особен акт социјалног васпитања, који у зиданим учионицама потпуно отпада. То је *интимна веза социјалној развијања са природом*” (Аџић 1924: 15). Овај васпитни утицај је, још пре сто година, постао веома потребан, како у селу тако, још више, у граду. Сретен Аџић сматра да актуелним друштвеним васпитањем млади постају *хиџерсоцијална* бића, упућена на друге људе, како у школи, тако и у професионалном развоју, а нигде као у пољским учионицама човек није „у ближем и интимнијем односу с природом, с биљкама, са животињама, са природним појавама” (Аџић 1924: 16). У овим тежњама мудрог професора виде се дубоке поруке о *партнерству са природом*, поруке које су и данас једнако снажне у својој актуелности, без обзира на проток времена.

Б) УПОТРЕБА ПОЉСКИХ УЧИОНИЦА

Пољске учионице биле су у употреби од пролећа до позне јесени, од тренутка када се дрвеће и шибље разлиста, па све док не опадне. Ученици су и у време хладних пролећних дана и позне јесени молили наставнике да обуку топлију одећу и да иду на час у пољску учионицу. У учионицама се учило и радило свакодневно, осим у случају кише и јаког ветра. Било је „мало наставних предмета који се нису могли обрађивати у пољским учионицама, а то су: – Лепо Писање, јер се нема на чему држати хартија и мастило, Певање и Свирање, што би се ометао рад у другим, суседним, учионицама [...] из Хемије и Физике [...] када су се морали вршити експерименти [...], Гимнастика се ради у нарочитој пољској учионици за Гимнастику, на гимнастишту” (Аџић 1924: 17).

Наставници су се у почетку плашили да ће у пољским учионицама бити смањена пажња ученика у односу на затворену учионицу, али искуство је показало да је пажња ученика у овим учионицама била већа (Аџић 1924).

В) ТИПОВИ ПОЉСКИХ УЧИОНИЦА

Било је више врста пољских учионица; једне су се називале *природним*, а друге *вештачким* пољским учионицама.

У *природне* пољске учионице спадале су оне *најпростије* – у хладу, испод неког гранатог дрвета, где би ђаци седели на трави, а учитељ био поред њих. Подесније су биле пољске учионице у *хладу испод гранама дрвета, са сталним простим клупама*, које су ученици често преносили јер су ишли

за сенком дрвета. Ове учионице могле су да раде и *испод њриродне љрује дрвећа*, али и у *њриродном љају (на окрајку шуме)* у близини школске зграде – ако се испод постави неколико најпростијих клупа, може да се крене и са часовима (Аџић 1924: 19–21).

Вештачке пољске учионице, које су „удешене по нарочитом типу и напред смишљеном плану, могу задовољити све потребе једне пољске учионице” (Аџић 1924: 21). У студији *Пољска учионица*, Аџић је описао је пет главних различитих типова пољских учионица: *хладњак* и *сјеница*; *њод једним дрвешом*; *њод љрујом дрвећа*; у *њолукрују* и *дојунске учионице*.

Учионица *хладњак (вењак)* и *сјеница љод љузавим биљкама* је вештачка пољска учионица под пузавим биљкама, повијушама, може бити врло лепа и целисходна, а уређена у кругу вештачки засађених живих, пузавих биљка повијуша и обликована на више различитих начина: округла, петоугаона, шестоугаона, осмоугаона, у облику ходника (Аџић 1924: 22–25).

Код вештачких пољских учионица које се обликују испод једног или групе дрвећа круна овог дрвећа мора бити крошњаста, више у ширину, да пружа хлад у учионици, а опет да су пуне зеленила и светлости.

Посебно сложена је вештачка учионица у *њолукрују* и *амфиџеаџарске љољске учионице* које имају стална седишта, иза којих је заштитна жива ограда, а иза ограде два реда дрвећа ради сенке, док је над главама ученика слободно небо (Аџић 1924: 22–35).

Такође, вредне пажње су *дојунске љољске учионице* – тзв. *џмнасиџиџа* и *скровиџиџа (шумњари)*. Гимнастиште је „особене врсте – за телесно вежбање, за соколство, за војно телесно вежбање, као и за ученичко игралиште” (Аџић 1924: 35). *Скровиџиџа* или *шумњари* су места повучена од главних стаза, где се ђаци могу скрити, наћи заклон као појединци или у малим групама да би „без сметње могли што размишљати, читати, учити, или разговарати, а у зеленилу и тишини” (Аџић 1924: 37).

Прва учионица, на коју је Сретен Аџић био посебно поносан, била је полуамфитеатарска, а пошто су око ње већ били израсли дрвеће и жива ограда, у њој су ученици могли да слушају предавања седећи на столицама и на покретним клупама. Дрвеће и жива ограда око ђачких клупа и око наставничког места пружали су потребну сенку за несметан процес поучавања.

Од јесени 1910. године, почела је настава у још две пољске учионице, које су тада биле потпуно довршене. Наредне, 1911. године довршене су и почеле са радом две раније пројектоване пољске учионице – дакле, било их је укупно пет.

Са мало напора, мало трошкова, а много воље и стрпљења, пољске учионице постале су велика срећа како за омладину, тако и за народ.

Г) ПОДИЗАЊЕ ПОЉСКИХ УЧИОНИЦА

О пољским учионицама Ацић је 1924. године објавио засебну публикацију, књигу *Пољска учионица, хиџијенско-педагошка установа*. Пољске учионице могле су да се организују под пузавим биљкама, под једним дрветом, под групом дрвећа, у полукругу, могле су да буду полуамфитеатарске, амфитеатарске, скровишта или гимнастишта (Ацић 1924: 43–44) – важно је било да околни појас дрвећа даје потребан хлад и дозвољава продор сунчевих зрака (Ацић 1924: 42–127). Књига је богата илустрацијама и цртежима, са пуно практичних искустава и упутстава учитељима како се идеја о пољским учионицама спроводи у дело, како би се „једна корисна ствар могла раширити по целој нашој пространој држави, на општу корист” (Ацић 1924: 11) најпре омладини, а потом и целом народу.

ДОПРИНОС ПОЉСКИХ УЧИОНИЦА ВРЕМЕНУ СВОГА НАСТАНКА

Упркос својој великој скромности, Сретен Ацић констатује помало чудновату чињеницу да *нама* – дакле Србији, припада европски, па и светски приоритет у отварању и обликовању пољских учионица, које су почетком 20. века биле предмет интересовања многих развијених и напредних земаља. О овоме говори непобитна чињеница да се управо Сретен Ацић сматра оснивачем првих пољских учионица фокусираних на здраву децу и одрасле ученике, али осмишљених да делују и као превентива од штетних последица учионица које су зидане у школским зградама. Развијене земље овакав концепт нису биле осмислиле ни за болешљиву децу.

Према писаним изворима, прва земља у којој су створене школе у слободној природи за рад са децом у шумским опоравилиштима била је Немачка, а после ње Енглеска. Прва уређена шумска школа почела је са радом 1909. године у Шарлотенбургу и то за *слабуњава децу*, уз дечије Опоравилиште. Прва пољска учионица у украсном врту Мушке учитељске школе у Јагодини почела је са *редовним* радом годину дана раније, 1908. године. Она је још и пре тога, 1906. и 1907. године, радила са провизорним седиштима – и то за *здраву децу* (Ацић 1924: 5–6). Штампани извештаји из 1909. године, који су пропраћени фотографијама, сведоче да су ђаци седели у учионицама које су имале потребну сенку од потпуно израсле живе оgrade, за чији раст је потребно 6–8 година (Ацић 1924: 5). Ово је непобитан доказ да Србији чак припада и „светски приоритет по питању уређења пољских учионица” (Ацић 1924: 6), јер су се овим школама дивили и амерички посетиоци који су, у оквиру добротворних мисија, боравили у нашој земљи (Ацић 1924: 7).

Развијене земље, попут Немачке и Енглеске, отварале су пољске учионице најпре у терапеутске сврхе – за лечење болесне и слабуњаве деце. У

предратној Србији, ове школе су отворане за *здраве и одрасле ученике*, у профилактичкој, превентивној намери да се код ученика предупреду рђави утицаји зиданих учионица (Ацић 1924: 6), а биле су и егземплар учитељима да, уколико имају подесно земљиште, направе пољске учионице поред своје школе, па су до половине 20. века учитељи основних школа у Србији почели са обликовањем и припремањем оваквих учионица у свом окружењу. Сретен Ацић је поштом слао заинтересованим учитељима пакете резница и семења шибља, са упутствима о узгоју (Ацић 1924: 7).

Овај рад импликовао је многе хигијенско-педагошке користи како за ученике који су учили у светлости природе, тако и за њихове наставнике који су радом у пољским учионицама продужавали себи живот, дуже били здрави, крепки и орни за рад, у корист своје породице и читавог нашег народа. Све ово сведочи о њиховом великом визионарском, световном, духовном и просветитељско-образовном смислу, тако да се радом у овим установама можемо „подичити пред целим светом и репрезентирати се као напредан и културан народ” (Ацић 1924: 9).

ПЕДАГОШКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ДЕЛА СРЕТЕНА АЦИЋА ЗА САВРЕМЕНУ ЕКОЛОШКУ МИСАО – ПАРТНЕРСТВО СА ПРИРОДОМ – БЕЗА ЧОВЕКА И ПРИРОДЕ

Иако у делу Сретена Ацића експлиците не можемо наићи на појам екологије нити на концепт очувања природе, они су имплиците присутни у његовим списима, посебно кроз указивање на значај пољских учионица. Снажна еколошка порука у суштини испуњава мисаони, садржајни, композициони склоп хигијенског, педагошког, моралног, естетског и социјалног значаја пољских учионица. Свеprisутна је и практична димензија односа човека према природи и окружењу, која се рефлектује кроз подизање пољских учионица (њихов избор, засађивање, нега, одржавање, обнављање), уз експлиците праћење еколошке мисли и идеја кроз поклич „Напоље из зиданих учионица у пољске учионице. Напоље из загушљивог затвора школског у свежу, отворену природу око школе. Напоље из загушљивих домаћих соба у свеже зеленило пољских учионица и домаћих баштенских скровишта и шушњара” (Ацић 1924: 128–130), као руководно начело визионара будућности, са жељом за јачањем здравља и напретком тела и душе наше деце, за срећу нашег народа – *Напоље у природу!*

Сретен Ацић је још пре стотину година закључио да „данашњи човек нема више разумевања за природу, ни поштовања према природи, ни обраћања природи, нити ишчекивања благодети од природе – иако је човек сав од природе и у природи. А то је велико зло. Тим се човек изопачава у неко *ванприродно биће* – не у надприродно – него у ванприродно! Ту је данас извор многим и многим друштвеним недаћама и недузима – ту, а не тамо, где

се они обично траже” (Аџић 1924: 16). У овим редовима аутор снажно антиципира еколошку кризу данашњице која се огледа у антропоцентричном односу савременог човека према природи, у агресивној експанзионистичкој економској политици, у научно-технолошкој моћи и рационалности, утилитаристичко-егоцентричном односу човека према природи који је често мотивисан поседовањем, похлепом, користољубљем, уживањем, влашћу над природом. Антиципирајући овакву ситуацију модерности и техничке рационалности, Сретен Аџић у фокус ставља моралну, социјалну, коначно хигијенску потребу за чистим и свежим ваздухом, који крепи дечији организам и припрема га за духовно и физички будног и здравог човека – чиме аутор рефлектује посматрања и опхођења са Земљом као са живим бићем, равноправним партнером у планирању заједничке и једино могуће будућности.

Сретен Аџић види добит социјално-васпитног рада и васпитања омладине у генералном развоју друштва и у том смислу даје веродостојан и прецизан одговор на питање приоритета људских потреба, морала васпитаника које је повезао са природом. Само у овом контексту морално деловање може добити епитет *еколошко* јер снажно заговара концепт *йоврајка* у *йрироду*, очувања природе, концепт културе саживота са окружењем који претпоставља очување биљног и животињског света, неговање племенитих намера у односу човека и природе, спремност на одрицање, на постављање другачијих односа и релација човека и његовог окружења, посматрањем и опхођењем према природи као према живом, равноправном партнеру у планирању заједничке и једино тако могуће будућности.

У свеобухватној, свестраној, мултидисциплинарној студији о пољским учионицама Сретен Аџић (1924) антиципира холистичке димензије човекових релација, погледа према непосредној животној околини, али и целокупном екосистему: земљишту, води, шумама, биљкама и животињама, Сунчевој светлости, свемиру. У том смислу, још пре сто година, аутор оживљава идеју предметног карактера света и људске условљености који се узајамно допуњују, који је присутан у начину на који види раст, развој и напредак, на локалној и глобалној равни (будућност нације), у партнерству човека са природом, у борби за њен опстанак као релевантном елементу опстанка и будућности човека. Овим начелима аутор је антиципирао и развој људских потреба, које се данас снажно рефлектују кроз губитак човекових вредносних оријентација – наиме, са једне стране имамо успон технолошке цивилизације, високи животни стандард и многе животне погодности, а са друге стране присутни су разорни ефекти човековог деловања у односу према природи, стварност са присутном кризом вредности, кризом морала, кризом смисла, веком привидног, али не и суштинског, стварног развоја...

У свом делу Сретен Аџић се имплиците фокусирао на антрополошку димензију и антрополошку основу еколошке вредносне скале која се рефлектује кроз еколошко образовање и утемељио је узорну еколошку етику као теорију о људима које цивилизација није покварила, са веровањем да људи у

вези и у додиру са природом постају племенитији, хуманији, добијају епитет *добри*. У педагошком смислу, овде се импликује и Русоово учење о „племенитом дивљаку” које се оригинално базира на социјалним врлинама у односу на реалну ситуацију живљења. Сретен Аџић је својим делом био визионар онога о чему говоре данашњи заштитници природе и заговорници еколошке етике и еколошког, према природи оријентисаног понашања – неговање екоетичких врлина и социјално-културних механизма који ће јачати карактер промене савести, морала, ставова и односа према природи. Његови текстови импликују очување природне етике, дају животност историјском говору поглавице Сијетла кроз често цитирану реченицу „Природа не припада човеку, већ човек природи” (1854) (према: Ишин-Томић 1994: 22).

У делу Сретена Аџића називу се репродуктивне границе биљних и животињских врста, границе ресурса и надолazeћи економски приступ који не уважава принцип очувања природе и урушава околину. Сретен Аџић као да је препознао надолazeћи расипнички, економски концепт у односу према природи и визионарски поставио принципе еко-етике као предупређења проблема који прети због неограничене експлоатације и немарног односа према ресурсима. У том смислу, благовремено је упутио поклич *Назад у природу*, заснован на духовно-моралном мотиву, као могуће предупређење кратковидом, немилосрдном односу човека према природи, а у корист једне дугорочније максиме одрживости.

Међутим, оно што овај велики визионар ипак није могао до краја да докучи, а што је евидентно у активностима данашњег човека – то је да је одрицање једног човека прилика за другог и да се гласни позиви на савесно еколошко понашање не препознају у скромним интенцијама личне промене у понашању. Морални апели које је кроз визуру времена упутио Сретен Аџић нашој еколошкој свести и савести дугорочно нису уродили плодом. Данашњи човек је у стању да препозна позитиван ефекат свог еколошког понашања, он може мање да вози ауто, да штеди ресурсе, ограничи потрошњу електричне енергије – али само онолико колико и његови сународници то чине. Еколошка свест није гаранција за и еколошки свесно и морално понашање (Андевски 1997; 2001; 2006; Андевски, Кундачина 2004).

Генерацијама које одрастају у данашњем цивилизацијском контексту остаје и даље отворено питање да ли је „мир са природом”, чији је заговорник и Сретен Аџић, само мит који никада није ни постојао, па га је сада само још теже подстакнути педагошким подстицајима, или другачије речено: У којој мери је данашњи човек спреман да прихвати лична одрицања и личне трошкове зарад заштите природе? Има ли смисла, у контексту савремених цивилизацијских токова, веровати у постајање одрживе антрополошке основе за утемељење еколошке вредносне скале која подразумева истинско одрицање, склад у смислу како је то у свом делу иницирао Сретен Аџић?

Колико је данас остало од етаблиране пропагиране еколошке врлине коју је заговарао Сретен Аџић, која је спремна да се одрекне личних инте-

реса у настојању да се успостави један несребичан морал – или су људи, у свом еволуцијском постајању, као и сви други организми, непоправљиво формирани по Дарвиновој теорији развоја „survival of the fittest”.

Нису ли дело и мисао овог великана наше педагошке прошлости антиципација која савршено рефлектује проблематику еколошког искористићавања и његов искрени (и за данашњи контекст неуспео) покушај да се предупреди детерминизам цивилизацијских токова да ће у конфликту између неког „општег добра”, заједничког добра колектива, расе, врсте, народа, дакле неког општег еколошког и појединачног, човековог интереса, свакако победити појединачни интерес?

Ако бисмо беспоговорно прихватили мисао Сретена Ацића која је чврсто утемељена на еколошким врлинама, ако се еколошки разумно понашамо – не прети ли нам опасност да нам се догоди управо оно што се и њему догодило – да баш зато што се понаша онако како то не чине други, разуман појединац страда због својих врлина?

Конечно, у неком утопијском смислу, увек нам остаје његов мудар савет: „Боље је опробати него философирати”.

ЛИТЕРАТУРА

Андевски (1997): Милица Андевски, *Увод у еколошко образовање*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Андевски (2001): Милица Андевски, Еколошко васпитање – еколошко образовање. Педагогија партнерства са природом, *Зборник катедре за педагогију*, 16, 113–118.

Андевски, Кундачина (2004): Милица Андевски, Миленко Кундачина, *Еколошко образовање, од бриге за околину до одрживој развоја*, Ужице: Учитељски факултет у Ужицу.

Андевски (2006): Милица Андевски, *Екологија и одрживи развој*, Нови Сад: Цеком боокс. д.о.о.

Ацић (1924): Сретен Ацић, *Пољска учионица, хиџенско-педагошка усџанова, са 66 слика*, Београд: Штампa графичког завода „Макарије” А. Д., Београд–Земун.

Ишин-Томић (1994): Јадранка Ишин-Томић, *Чувари природе. Писмо индијанској пољавице Сијејла*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Milica J. Andevski
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department for Pedagogy, Novi Sad

Gordana P. Budimir Ninković
University of Kragujevac
Faculty of Education in Jagodina
Department for Humanistic Sciences

Branislav R. Banić
Singidunum University in Belgrade
Faculty of Physical Education and Management in Sport, Belgrade

PARTNERSHIP WITH NATURE IN SRETEN ADŽIĆ'S FIELD CLASSROOMS

Summary: Sreten Adžić implemented his ideal of “arranging a convenient place where he will teach his pupils [...] in greenery, in free nature, outside the stuffy walled classrooms” by establishing field classrooms that reflected the vision and intentions of the developed countries from the beginning of the twentieth century, with the priority to transform, in each school, a piece of property in an experimental and instructive agricultural land for exercising pupils in agriculture. In this way, the first ecological ideas were born in the Male Teacher Training School in Jagodina, followed by other Serbian schools. The irrefutable facts testify that Sreten Adžić, in his authentic way and at his own responsibility, was the first to found and arrange five classrooms in the greenery of free nature – called ‘field classrooms’ because they were located in the field – designed in the form of beautiful ornamental gardens with field houses.

The aim of this paper is to point out the modernity and the importance of Sreten Adžić’s pedagogical ideas, especially in the area of environmental education, which anticipated ecological crisis and the relationship between man and nature in the 20th century. The nature of the paper required qualitative, analytical-synthetic research methods with elements of description and comparison and the application of an interpretative paradigm. On the basis of the analysis, it can be concluded that Sreten Adžić’s pedagogical thinking anticipates the features of the contemporary civilization, with its expansive economic policy, and reflects the need to set the principles of eco-ethics, which Adžić described with his spiritual and moral idea “back to nature”. The main goal of Sreten Adžić was to create a sustainable system in order to prevent the short-sighted, ruthless attitude of man towards nature.

Key words: field classrooms, partnership with nature, ecological thinking.